

स्थायी निदेश क्र. १४

क्र.नपसं २००१/प्र.क्र.६/२००१/२.
नगरपरिषद प्रशासन संचालनालय
शासकीय परिवहन सेवा इमारत,
३ रा मजला, सर पोचखानवाला मार्ग,
वरळी, मुंबई - ४०००२५.
दिनांक :- २६ नोव्हेंबर २००१

प्रति,
अध्यक्ष - सर्व नगरपरिषदा.
मुख्याधिकारी - सर्व नगरपरिषदा.

विषय :- नगरपरिषदांची आर्थिक स्थिती सुधारण्याकरीता महत्वाच्या उपाययोजना.

- संदर्भ :- १) नगरपरिषद प्रशासन संचालनालय, स्थायी निदेश क्र. ५, दिनांक ०१ ऑक्टोबर २०००.
२) स्थायी निदेश क्र. ६, दिनांक १९ ऑक्टोबर २०००.
३) स्थायी निदेश क्र. ८, दिनांक ०६ नोव्हेंबर २०००.
४) स्थायी निदेश क्रमांक : डिएमई १०२००१/प्र.क्र.१, दिनांक १.१.२००१.
५) स्थायी निदेश क्र. ९, दिनांक १५ जानेवारी २००१.

(अ) नगरपरिषदांची करण्यात आलेली प्रशासकीय तपासणी, नगरपरिषदांच्या वेळोवेळी घेणेत आलेल्या सभा, आर्थिक अनियमिततेबाबतच्या तक्रारी यांचा घेणेत आलेला आढावा व त्यामधून राज्यातील नगरपरिषदांचे आर्थिक स्थितीचे स्पष्ट झालेले स्वरूप विचारात घेता बहुतेक नगरपरिषदांची आर्थिक स्थिती अत्यंत हलाखीची दिसून आली. म्हणून नगरपरिषद प्रशासन संचालनालयाचे वतीने स्थायी निदेश क्र. ५, दिनांक १३ ऑक्टोबर २००० मध्ये राज्यातील बहुतेक नगरपरिषदांच्या अशा हालाखीच्या आर्थिक स्थितीबाबत आढळून आलेल्या खालील कारणांचा उल्लेख पण करण्यात आला होता

- १) मूळ अंदाजपत्रक तयार करतानाच जमा व खर्चाच्या रकमा वाढवून दाखविणे.
- २) नगरपरिषदांकडे प्रलंबित असलेले दायित्व व प्रलंबित असलेले देयके कमी न होता भरमसाठ वाढणे.
- ३) अनावश्यक आस्थापना खर्च तसेच कर्मचा-यांच्या सेवा पूर्णपणे लोकहितासाठी न वापरल्या जाणे.
- ४) मालमत्ता करनिर्धारण, पाणीपट्टी व इतर शुल्कात वेळोवेळी सुधारण न करणे व कराची सक्तीने वसुली न करणे.
- ५) विविध निर्धीचा दुरुपयोग होणे.
- ६) उत्पन्नाचे स्रोत वाढविण्याकरीता गांभीर्यपूर्वक प्रयत्न न होणे.
- ७) वित्तीय बेशिस्त असल्यामुळे नगरपरिषदांचे कोटयावधीचे नुकसान होणे.

(ब) नगरपरिषदांची आर्थिक स्थिती सुधारण्याच्या कार्यक्रमाचा एक भाग म्हणून संचालनालयाकडून पुढीलप्रमाणे वेळोवेळी निदेश देणेत आलेले आहेत --

- १) स्थायी निदेश क्र. ६, दिनांक १९ ऑक्टोबर २००० ने नगरपरिषद खर्चात काटकसर व नगरपरिषद अधिकारी /कर्मचारी वयाच्या ५० /५५ व्या वर्षी पोहोचल्यावर किंवा अहर्ताकारी सेवेची ३० वर्ष पूर्ण झाल्यानंतर नगरपरिषद अधिकारी /कर्मचारी यांची लोकहितास्तव सेवा पुनर्विलोकन करणे.
- २) नगरपरिषद प्रशासन संचालनालय पत्र क्र. डिएमई १०२००१/प्र.क्र.१/२००१/१, दि.१.१.२००१ ने नगरपरिषद कामकाजात आढळून आलेल्या उणिवा सुधारण्यासाठी निदेश.
- ३) स्थायी निदेश क्र. ९, दिनांक १५.१.२००१ ने नगरपरिषदांमार्फत पुरविल्या जाणा-या सेवा आर्थिकदृष्ट्या तुटीत असल्याने अशी तुट भरून काढल्याचा अहवाल वार्षिक अर्थसंकल्पासोबत सादर करणे.

नगरपरिषदांची आर्थिक स्थिती सुधारण्याकरीता महत्वाच्या उपाययोजना करण्याची निकड या संचालनालयास जाणवली, त्यामुळे नगरपरिषद पदाधिकारी, मुख्याधिकारी व नगरपरिषदांमधील संबंधित अधिका-यांनी आपल्याला नगरपरिषदांची आर्थिक स्थिती सुधारणेसाठी उपरोक्त स्थायी निदेशातील सूचनांचे काटेकोरपणे पालन करणे अभिप्रेत होते. तथापि नगरपरिषदांच्या कामकाजाचा अलीकडे आढावा घेता बहुतेक नगरपरिषदांच्या आर्थिक स्थितीत परिणामकारक सुधारणा झाल्याचे अजून निदर्शनास येत नाही.

(क) नगरपरिषदांच्या आर्थिक परिस्थितीबाबत मा.मुख्य सचिव, महाराष्ट्र शासन यांचेकडून पुढीलप्रमाणे सूचना प्राप्त झालेल्या आहेत.

नगरपरिषदांमध्ये संतत वाढणारा खर्च आणि गरजेपेक्षा उत्पन्नामध्ये होणारी कमी वाढ कारणांमुळे नगरपरिषदांची आर्थिक परिस्थिती नाजूक आहे. परंतु या परिस्थितीच्या कार्याची पुरेशी जाण नगरपरिषदांमध्ये अजूनही दिसून येत नाही. प्रत्येक नगरपरिषदेची आर्थिक परिस्थिती भक्कम करण्याची जबाबदारी नगरपरिषदांमधील प्रत्येक पदाधिकारी, अधिकारी व कर्मचारी यांची आहे. म्हणून त्या सर्वांनी नगरपरिषदांमधील उत्पन्न वाढीसाठी सर्व उपाययोजना जलद गतीने आणि जोमाने कराव्यात. उदा.

- १) सर्व प्रकारच्या अर्जावर शुल्क, परवाना शुल्क, भाडे, नगरपरिषदांकडून सेवांचा दर तसेच विविध प्रकारचे कर यामध्ये वाढ करणे.
- २) वसुलीकडे विशेष लक्ष घेणे, दिर्घकाळ प्रलंबित असलेली वसुली विना विलंब करणे.
- ३) कोणत्याही प्रकारच्या वसुलीवर स्थगिती न देता संपूर्ण रक्कम शीघ्रगतीने वसूल करणे.
- ४) वसुलीच्या कामाचे मुल्यमापन करून चांगले काम करणा-या अधिकारी /कर्मचारी यांना प्रोत्साहित करणे आणि ज्यांची कामगिरी समाधानकारक ठरत नाही अशांविरुद्ध कार्यवाही करणे.
- ५) उत्पन्न वाढीच्या उपायांबरोबरच खर्चामधील काटकसरीचे उपायही हाती घ्यावेत.

(ड) नगरपरिषदांची आर्थिक स्थिती बळकट होणे हे अत्यंत गरजेचे असून नगरपरिषदांमधील सर्व पदाधिकारी/मुख्याधिकारी यांनी संयुक्तपणे गांभीर्याने आर्थिक शिस्तीचे काटेकोरपणे पालन करणे आवश्यक आहे. नगरपरिषदांनी स्वतःचे उत्पन्नात वाढ न करता स्वतःचे पायावर आर्थिक स्वयंपूर्णता प्राप्त न करता अनुदानावर /शासकीय मदतीवर अवलंबून राहण्याची प्रवृत्ती टाळली पाहिजे. शासकीय अनुदान काही कारणांमुळे वेळेवर प्राप्त होण्यास विलंब झाल्यास नगरपरिषदांच्या आर्थिक परावलंबित्वामुळे त्यांना अधिक कठीण आर्थिक समस्येस सामोरे जावे लागते. त्यामुळे नगरपरिषदांना यापुढील काळात आर्थिकदृष्ट्या स्वतःची उत्पन्नाची साधने स्वतःच निर्माण करून आर्थिकदृष्ट्या संबळता प्राप्त करावयाची आहे.

या संचालनालयाचे वतीने देण्यात आलेले स्थायी निदेश तसेच अधिनियमातील तरतुदी विचारात घेवून काही नगरपरिषदांनी उत्पन्न वाढीसाठी प्रयत्न केल्याचे निदर्शनास येत असून त्यादृष्टीने सोबतचे परिशिष्ट - अ व ब मध्ये नमुद केल्याप्रमाणे उत्पन्नात वाढ करण्याच्या दृष्टीने आणि खर्चात काटकसरीचे प्रत्येक नगरपरिषदेचे अध्यक्ष व मुख्याधिकारी यांनी गांभीर्याने उपाय हाती घ्यावेत.

(इ) राज्य शासनाच्या योजनांबरोबर केंद्र शासन पुरस्कृत योजना नगरपरिषद क्षेत्रात राबविण्यासाठी अर्थसहाय्य नगरपरिषदांना उपलब्ध होवू शकते. अशा योजना सोबतच्या परिशिष्ट - क मध्ये दिल्या आहेत. वरील योजनांचे माध्यमातूनही जास्तीत जास्त अर्थसहाय्य उपलब्ध करून घेण्याचे प्रयत्न करावे.

(फ) वरील बाबी लक्षात घेता पुन्हा एकदा सर्व नगरपरिषदांमधील अध्यक्ष व मुख्याधिकारी यांना निर्देशित करण्यात येते की, या संचालनालयाचे वतीने निर्गमित केलेल्या संदर्भातील स्थायी निदेशातील सूचनांचे व मा.मुख्य सचिवांच्या निदेशांचे काटेकोर पालन करून आपापल्या नगरपरिषदेची आर्थिक स्थिती बळकट करण्याचे सर्वतोपरी प्रयत्न व उपाय करावेत.

आपण करित असलेल्या उपाययोजना बद्दलचा अहवाल आपण संबंधित प्रादेशिक संचालक, नगरपरिषद प्रशासन यांच्याकडे सादर करावा आणि या संचालनालयास पाठवावा, हि विनंती आहे.

(भगवान सहाय)

संचालक

नगरपरिषद प्रशासन संचालनालय

परिशिष्ट - अ

नगरपरिषदांसाठी उत्पन्न वाढीसाठी उपाययोजना

१. मालमत्ता करासाठी दर चार वर्षांनी मालमत्तेचे पुर्नविलोकन करणे.
२. शहरातील प्रत्येक इमारतीस कर लावला आहे याची खात्री करणे.
३. दरवर्षी नवीन इमारतींसाठी पुरवणी यादी तयार करून कर लावणे.
४. झोपडपट्टींसाठी व केंद्र सरकारी इमारतींसाठी सर्विस चार्ज लावणे.
५. घरपट्टीचा दर (Rate of tax) वाढविणे /थकबाकीवर व्याज आकारणे.
६. बखळ /मोकळ्या जागांनाही कर आकारणे.
७. अग्निशमन कर आकारणे.
८. विशेष स्वच्छता कर (संडास पट्टी) आकारणे.
९. जेथे भुयारी गटार योजना असेल तेथे भुयारी गटार योजना कर आकारणे.
१०. सार्वजनिक नळ न देता ग्रुप /वैयक्तिक कनेक्शन देणे.
११. पाणी योजना स्वयंपूर्ण होईल याप्रमाणे पाणीपट्टीचे दर वाढविणे.
१२. अनाधिकृत नळ नियमित करणे किंवा कट करणे.
१३. बोअरवर पॉवरपंप असल्यास त्याचे खाजगीकरण करणे.
१४. पॉवर फॅक्टरचा दंड बसू नये म्हणून कॅपसिटर बसविणे.
१५. सर्व दुकाने व मोकळ्या जागा भाडेनियमानुसार निश्चित करून लालावाद्वारेच देणे.
१६. सर्व दुकाने व मोकळ्या जागांना त्रिसदस्सीय समितीद्वारे भाडे निश्चित करणे.
१७. शासनास भरावयाचा एन.ए.टॅक्स ज्यांना जागा दिली आहे, त्यांचेकडून वसूल करणे.
१८. सर्व दुकाने व मोकळ्या जागांचे करार /मुदत संपल्यावर फेर लिलाव करणे.
१९. याशिवाय नगरपरिषदांच्या मोकळ्या जागा वापरणा-या विक्रेत्यांकडून जागा वापर फी घेणे.
२०. भाजी मंडई /मटण मार्केट /अशा ठिकाणी जागा वापर फी घेणे.
२१. हात गाडीला लायसेन्स पध्दती लागू करून वार्षिक फी आकारणे.
२२. रुग्णालयांची नोंदणी करून वार्षिक नुतनीकरण फी आकारणे.
२३. सर्व जाहिरात बोर्डांवर भाडे अधिक जाहिरात कर घेणे.
२४. अग्निशमन चार्जेस /टॅकर फी /संडास स्वच्छता फी /ग्रंथालय दर /दवाखाना दर /घरपट्टी दाखला /नक्कल फी /वीज ना हरकत दाखला /बिल्डींग परमिशन /स्कूटीनी फी व त्यासोबत रस्ता वापर चार्जेस घेणे इ. कोणतेही ना हरकत दाखले, प्रमाणपत्र फी यात वाढ करणे.
२५. डेव्हलपमेंट चार्जेस /बेटरमेंट चार्जेसमध्ये वाढ करणे (कमाल मर्यादितपर्यंत).
२६. शिक्षण कर /रोजगार कर /रोजगार हमी कराचा रिबीट मिळविणे.
२७. मंडप फी /रस्ता वापर फी आकारणे.
२८. स्वागत कमानीना चार्ज आकारणे.
२९. पार्कींग जागा पे अँड पार्क पध्दतीने विकसीत करणे.
३०. सार्वजनिक शौचालये पे अँड युज पध्दतीने विकसीत करणे.
३१. रस्त्यावर उभ्या रहाणा-या वाहनांना फी आकारणे.
३२. सार्वजनिक सुविधांसाठी (बगीचा वगैरे) फी आकारणे.
३३. सर्व थियटर, पेट्रोलपंप, गॅस एजन्सी, मंगलकार्यालय, सभागृहे, फटाक्यांची दुकाने इत्यादींची वार्षिक अग्निशमन तपासणी करून फी आकारणे.
३४. रस्ता खोदाई चार्जेस (MJP, MSEB, Telephones) वसूल करणे.
३५. बांधकाम साहित्य ठेवण्यास वापरलेल्या नगरपरिषदांच्या जागेकरीता फी आकारणे.
३६. बांधकाम करताना नगरपरिषदेच्या मत्तेचे नुकसान झाल्यास ते वसूल करणे.

परिशिष्ट - ब

नगरपरिषदांसाठी काटकसरीच्या उपाययोजना

१. बजेट बनविणे.
२. बजेट तरतुदीशिवाय खर्च न करणे.
३. अंदाजपत्रकापेक्षा जास्त दराने टेंडर स्विकारू नयेत /योग्य व वाजवी दरानेच खरेदी करावी, कामात व खरेदीत गुणवत्तेवर पूर्ण लक्ष घावे.
४. सार्वजनिक समारंभ /सत्कार समारंभ टाळावेत.
५. शुभेच्छा जाहिरात देवू नयेत.
६. टेंडर जाहिरात जास्त वर्तमानपत्रांना न देता आवश्यक तेवढ्याच (एक जिल्हास्तरीय व एक स्थानिक दैनिक) वर्तमानपत्रांना घाव्यात.
७. जाहिरातींचे दर शासनमान्य दरापेक्षा अधिक दर देवू नये.
८. कमीत कमी जागेत जाहिरात छापली असेल तरच बील घावे.
९. रोजंदारी, अस्थायी व मानधन कर्मचारी कमी करणे (औद्योगिक कलह कायद्यातील विहित तरतुदीचे पालन करून), नविन कर्मचारी न भरणे.
१०. ओव्हरटाईम /सुट्यांचा पगार न देणे, त्याऐवजी पर्यायी सुटी देणे.
११. स्वयंसेवी संस्था /उद्योजक यांचे मदतीने /सहभागाने चौक-पुतळे सुशोभिकरण, रेलींग, डिव्हायडर, ओपन स्पेस डेव्हलपमेंट, वृक्षारोपण, ट्री गार्ड इत्यादी कामे करणे.
१२. अनावश्यक योजना, मोफत वाटप योजना बंद कराव्यात.
१३. नगरपरिषदेच्या सर्व मालमत्तांची /जागांची रजिस्टरला नोंद घ्यावी, त्यावर अतिक्रमण होवू देवू नये व या मालमत्तांचा सुयोग्य वापर करावा.
१४. वाहनांचा वापर दुरुस्ती, कोर्ट केसेस, स्टॉक-डेड स्टॉक रजिस्टर यावर नियंत्रण ठेवून काटकसर करणे.
१५. रस्त्यावरील सार्वजनिक उपयोगांचे जागी विद्युत पुरवठा योग्य वेळी सुरु होणे, बंद होणे यासाठी टायमर बसविणे.
१६. अनावश्यक जागी सोडीयम व्हेपर दिव्यांचा वापर होणार नाही यासाठी दक्षता घेणे.
१७. नगरपरिषदेच्या विविध खात्यांना लागणारी जंतुनाशके /स्टेशनरी /औषधे /इतर साहित्य याचा प्रत्यक्षातीलसाठी विचारात घेवूनच गरजेनुसार खरेदी करावी. एकाच वेळी संपूर्ण वर्षाचा साठा करणे टाळावे.
१८. दुरध्वनी खर्चावर नियंत्रण ठेवणे.
१९. अधिकारी /पदाधिकारी यांचे वाहनावरील खर्च कमी करणे.
२०. नगरपरिषदेच्या सर्व सेवा सशुल्क करणे
२१. निवासी दुरध्वनी, वाहने, इत्यादी सुविधांऐवजी ठराविक रोख मदत करणे.

परिशिष्ट - क

केंद्रशासन पुरस्कृत योजना

१. SJSRY - (Funding 75% GOI + 25% GOM).
२. Mega city scheme (For Mumbai Metropolitan Region) (25% GOI + 25GOM + 50% ULB).
३. National Slum Development Programme.
४. Valmiki Ambedkar Awas Yojana.
५. Low Cost Urban Sanitation Scheme.
६. Accelerated Urban Water Supply Scheme.
७. 10th & 11th Financial Commission grants for Swerage Projects in small towns.
८. National Lakes Conservation Plan - management of lakes (Ministry of Environment and forests).
९. Modernization of slaughter Houses - (Ministry of Agriculture) (Funding 50% GOI + 50% ULB).
१०. National Programme on Energy from Industrial and Urban Waste (Ministry of Non-conventional Energy Sources).
११. National Project on Development and use of Bio-fertilizers. (Ministry of Agriculture) (Assistance upto Rs. 20 lakhs).
१२. National Ambient Air Quality Monitoring Project - (Central Pollution Control Board).